

EGOSENTRIZM INSON XULQ ATVORINING NEGATIV XUSUSIYATI SIFATIDA

G. Sh. Tursunova

Nizomiy nomidagi TDPU “Amaliy psixologiya” kafedrası o`qituvchisi

АННОТАЦИЯ

В статье представлен анализ научных исследований зарубежных ученых о проявлении феномена эгоцентризма как черта личности. В частности, выделено проявление феномена эгоцентризма в развитии личности и его связь с самооценкой, самосознанием, образцами поведения, нравственным поведением.

ABSTRACT

The article presents an analysis of the scientific research of foreign scientists on the manifestation of the phenomenon of egocentrism as a personality trait. In particular, the manifestation of the phenomenon of egocentrism in the development of the individual and its connection with self-esteem, self-awareness, patterns of behavior, moral behavior are highlighted.

Hozirgi kunda bolalarda tafakkur va nutq egosentrizmini o`rganishdan tashqari psixologiyada o`smirlar va kattalardagi bilish jarayonlari egosentrizmini tadqiq qilishga doir asarlar ham mavjud. Egosentrik fenomenologiya shaxsni qiyosiy taqqoslanishlarida ham tasvirlangan. Bu asarlarda “egosentrizm” tushunchasi bolalar psixologiyasidan biroz boshqacha ma`noda ishlatilib, insonning xususiyatlari, holati va xulq-atvorini bildiradi. “Egosentrizm” tushunchasi nafaqat shaxsning xususiyatlarini, balki holatini tavsiflash uchun ishlatilganligi sababli, ma`lum hissiy jarayonlar bilan bog`liq bo`lgan egosentrik hodisalarni ajratib ko`rsatish mumkin.

Ba`zi mualliflarning fikricha, egosentrizmning axloqiy tomoni shaxsning o`ziga xos xususiyati bo`lib, u boshqa odamlarning axloqiy xulq-atvori va xatti-harakatlarini idrok qila olmasligi bilan bog`liq. Ma`naviy egosentrizm, ma`lum sharoitlarda, xudbinlik va pragmatizmga olib keladi. Shu bilan birga, egoizm o`z ehtiyojlarini qondirish va maqsadlariga erishish uchun boshqa odamlarning faoliyati, munosabatlari, xatti-harakatlari, vositalari va imkoniyatlaridan foydalanish deb tushuniladi. Shuningdek, pragmatizm faqat o`zlari uchun foydaliligi nuqtai nazaridan odamlarga nisbatan idrok va munosabatdir va inson hayotda uchraydigan har bir narsani baholashdir.

“Egosentrizm” konsyepsiyasini ishlab chiqish uchun muhim g‘oyalar A.Smitning axloqiy qarashlarida uchraydi. Keling, u shaxsning egosentrik va egoistik motivasiyasini inson-jamiat tizimining o‘zaro munosabati nuqtai nazaridan baholaganiga e’tiborimizni qarataylik. A.Smitning ta’kidlashicha, odamning egoistik yo‘nalishi ma’lum vaqtinchalik foyda olishiga qaramay, uning jamiyatdagi obro‘sigga putur yetkazadi, boshqa odamlar bilan munosabatlarini yomonlashtiradi va shuning uchun baxtli hayotga erishishga to‘sqinlik qiladi. Mazkur tadqiqotda axloqiy xulq-atvor va axloqiy his-tuyg‘ular odamlarning shaxsiy farovonligi yoki baxtsizligi natijasida boshdan kechiradigan og‘riq yoki zavqlanish tajribasi bilan bog‘liq. Bu hissiyotlarning sabablaridan biri xudbin ehtirolardir. Ular odamning holati bilan bog‘liq bo‘lib, ba’zi vaziyatlar tufayli u tug‘ilgan ijtimoiy mavqeidan yuqoriga ko‘tariladi. A.Smit hech qachon yuqori martabani tanlashni maslahat bermagan va hech qachon bizdan oldin insoniyatning yarmidan ko‘pi e’tiborini jalb qila olgan omadli odamlar bilan o‘zini solishtirish haqida o‘ylamagan.

Muammoning yana bir tomoni B. Paskalning falsafiy asarlarida ochib berilgan, u koinotning kengligi va boqiyiligini epistemologik tushunishi bilan bog‘liq bo‘lgan inson tajribalariga e’tibor qaratgan. Uning fikriga ko‘ra, o‘ziga va his-tuyg‘ulariga markazlashmagan odam dunyoga boshqacha munosabatda bo‘ladi. Shaxs dunyoqarashining “egosentrizmi” muallif tomonidan qo‘llaniladigan bilish usuli bilan belgilanadi. Darhaqiqat, u inson umri chegarasida “yakkalanishi” xususida fikr yuritadi. Shuning uchun, B.Paskal egosentrizmning maxsus falsafiy muammosini ilgari suradi deyish maqsadga muvofiqdir. Bu odamlarning vaqt va makonda mavjudligining chegaralarini idrok etishidan kelib chiqadi.

Psixologiyada shaxs haqidagi bunday tushuncha yaqinda o‘z tarafdorlarini topa boshladi. Mazkur jihat V.N.Kabrinning shaxs kommunikativ rivojlanishini psixologik nazariyasi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shuningdek, rivojlanish mexanizmini ochishga urinishlarni M.Sh.Magomet-Eminov taqdim etgan shaxs dinamik modelida ko‘rish mumkin. Qoida tariqasida, tadqiqotchilar xulq-atvorida egosentrik fenomenologiyasi kuzatilgan insonning shaxsiy xususiyatlarini hisobga oladi. Shuning uchun ularning shaxs egosentrizmini o‘rganishga bo‘lgan yondashuvi psixik yoki shaxs ichki xususiyati sifatida tavsiflanishi kerak. Bu yondashuv ijtimoiy psixologiyaga xos bo‘lgan shaxslararo qarashlarga qarama qarshi tarzda namoyon bo‘ladi. Mualliflar tomonidan qo‘llaniladigan tamoyillar va yondashuvlar ularning tadqiqot yo‘nalishini va shuningdek, olingan natijalarning talqinini belgilaydi. Intrapsixik yondashuv bilan, shaxslararo muammolarni o‘rganish, xususan,

egosentrik motivlar, shaxsiy ma'nolar, egosentrik shaxs xususiyatlari kabi muammolarni yuzaga keltiradi.

Egosentrizm muammosini o'rganish uning shaxs tuzilmalari xususiyatlarining paydo bo'lishidagi rolini aniqlashni talab qiladi: o'zini o'zi qadrlash, talablar darajasi, ambisiyalar va shu bilan bog'liq ijtimoiy va biologik ehtiyojlar, istak va motivlar. Axir, egosentrizm odam ijtimoiy xulq-atvor va umuman shaxs hayotining asosiy regulyatori vazifasini bajaradigan joyda sodir bo'ladi. Shaxs shaxslararo munosabatlarda hal qiluvchi omil bo'lib, ular bir-biri bilan bo'lgan munosabatlarning barcha turlarida yetakchi o'rinni egallaydi. Shu munosabat bilan, G.M.Andreeva shaxslararo munosabatlarning o'rni va tabiatini ko'rsatib, bu munosabatlar jamiyatning ijtimoiy-psixologik “to'qimasini” tashkil qilishini isbotlaydi [1].

Egosentrizmni shaxsining o'ziga xos xususiyati sifatida o'rganishga kelsak, kattalarda egosentrik fenomenologiyaning o'ziga xos xususiyatlarini tavsiflash muhimdir. J.Piaje ayrim kishilarning yakka o'zi monologlarni baland ovozda talaffuz qilish odatiga e'tibor qaratdi. Uning fikricha, o'z -o'zidan gapiradigan odam “bundan zavq va hayajonni boshdan kechiradi, bu esa uni o'z fikrlarini boshqalarga yetkazish zaruriyatidan chalg'itadi”. Shunday qilib, nutqning monologi uning ijtimoiy yo'nalishga ega emasligi, egosentriklik ko'rsatkichi sifatida qaralishi kerak. J.Piajening fikriga ko'ra, agar normal rivojlangan kattalarda nutqning funksional egosentrik muammosi mavjud bo'lsa, unda bemor, ibtidoiy odam yoki bolaga nisbatan ko'proq bo'lishi mumkin.

M.Donaldsonning ta'kidlashicha, odamlar butun hayoti davomida ba'zi holatlarda egosentrik, boshqalarida esa markazlashtira olmaslikni yaxshi bilishadi[3].

X.Shryoderning tadqiqotlari kattalar egosentrizmiga bag'ishlangan. U ruhiy sog'lom kattalar va ruhiy kasallar o'rtasidagi muloqot va o'zaro tushunish xususiyatlarini taqqoslashga harakat qiladi. U tomonidan olib borilgan izlanishlar xulosasiga ko'ra, ularning ikkalasi ham egosentrik hisoblanadi. X.Shryoder vaziyat egosentrizmi markazsiz xatti-harakatlar uchun katta ahamiyatga ega ekanligini asoslab berdi. Isteriya bilan og'riq bemorlarda muhim holatlar va ma'lumotga ega bo'lgan odamlar bilan muloqot qilganida, egosentrizm o'z-o'zidan namoyon bo'lmaydi va ular boshqa insonlarning nuqtai nazarini tushunishga va qabul qilishga qodir ekanligi ayon bo'ladi.

Xulq-atvor va shaxs holatining egosentrik xususiyatlari R.Assajioli tomonidan ham keng doirada o'rganilgan. Psixosintez tipologiyasini qurish konsyepsiyasida u irodali, mehribon, faol-amaliy, badiiy va ijodiy, ilmiy, idealistik va tashkiliy kabi shaxs turlarini ajratadi [2]. Jumladan, ixtiyoriy tipdagi odamda, haddan tashqari

introversiya va boshdan kechirgan fikrlar bilan birga, egosentrizm hissiy izolyasiya, aqliy sezuvchanlikning pasayishi bilan birga kechadi. Shu sababli, bu turdagi odam odatda boshqa insonlarda tirik jonlarni ko‘rishga moyil emas [2].

Umuman olganda, har bir shaxs turi uchun o‘ziga xos bo‘lgan egosentriklik sohasini ajratib ko‘rsatish va paydo bo‘layotgan egosentrik holatlarning xarakterli xususiyatlarini, boshqa odamlar bilan munosabatlardagi qiyinchiliklarni va o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabat xususiyatlarini kuzatish mumkin. Uyatchan odamlarda egosentrizmni muloqotda yengish qiyin bo‘lib chiqadi, ular uchun odamlar bilan, ayniqsa ilgari noma’lum bo‘lganlar bilan aloqa o‘rnatish birmuncha mushkul kechadi [4].

Bolaning egosentrizmini o‘z pozitsiyasi bilan bog‘laydigan V.A.Nedospasovanning fikricha, markazlashtirishni bartaraf etishda asosiy nuqta bolaning o‘z pozitsiyasini va boshqalarning pozitsiyalarini hisobga olish qobiliyatidir. Bolalarni shartli ravishda dinamik pozitsiyani egallashga o‘rgatish (o‘zlarini boshqa odam bilan tanishtirish orqali) ularning obro‘cini tushirish qobiliyatini rivojlantirishning samarali usuli edi. Shuningdek, eksperimental o‘qitish jarayonida rivojlangan desentraziya ko‘nikmalari maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan “Piaje” tipidagi muammolarni hal qilishga muvaffaqiyatli topshirilganligi aniqlandi.

O‘tkazilgan tadqiqotlar va tahlillarning xulosalari quyidagicha bo‘lishi mumkin.

1. Egosentrizm mulk sifatida ham, shaxs holati sifatida ham o‘zini namoyon qilishi mumkin.

2. Egosentrik holat insonning egosentrik xulq-atvorini, uning o‘ziga va boshqa odamlarga bo‘lgan munosabatini belgilaydi.

3. Egosentrik xulq-atvor va holatning o‘ziga xosligi shaxsning individual psixologik xususiyatlariga bog‘liq bo‘lib, u xarakter aksyentuasiyasi ayrim turlarining misolida ko‘rsatiladi.

REFERENCES

1. Андреева Г.М. Социальная психология. - 2-е изд.-М.: Изд- во МГУ, 1988. 432 с.
2. Ассаджиоли Р. Типология психосинтеза: семь основных типов личности. Пер с нем. Т.Драбкиной. -М.: Урания, 1995. - 124 с.
3. Дональдсон М. Мыслительная деятельность детей: Пер. с англ. (Под ред. В.И.Лубовского. - М.: Педагогика, 1985. - 192 с.

4. Умарова, Н. Ш. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ИЖТИМОЙЛАШУВ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 1225-1233.
5. Umarova, N. S. (2019). Economic socialization of the individual in the context of age periods. *Bulletin of Science and Education*, (22-3 (76)).
6. Умарова, Н. Ш. (2021). СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ СПОРТИВНОЙ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.
7. УМАРОВА, Н. (2020). СПОРТЧИЛАРНИ ПСИХОЛОГИК ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИДА ИРОДА КУЧИНИ НАМОЁН БЎЛИШНИНГ ТЕМПЕРАМЕНТАЛ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Фан-Спортга*, (3), 42-44.
8. Умарова, Н. Ш., & Каримова, В. М. (2020). ШАХС ИҚТИСОДИЙ ИЖТИМОЙЛАШУВИДА ПУЛГА БЎЛГАН УСТАНОВКАЛАРИНИ АНИҚЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ТАҲЛИЛ. *Science and Education*, 1(Special Issue 4), 51-63.
9. Умарова, Н. Ш. (2019). Экономическая социализация личности в контексте возрастных периодов. *Вестник науки и образования*, (22-3 (76)), 60-64.
10. Atabaeva, N. B. (2019). Psychological factors affecting the development of altruism in humans. *Central Asian Journal of Education*, 3(1), 98-119.
11. Атабаева, Н. Б. (2018). Психологические особенности проявления альтруизма у детей. *Вестник интегративной психологии*, 27-30.
12. Taskarevna, N. Z., Yuldbayevna, B. G., Batirovna, A. N., & Ziyodullayevna, J. D. (2020). National features which are necessary to be developed in a person. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(6), 548-564.
13. Атабаева, Н. Б. (2020). The formation of altruism as a national feature in students. In *Актуальные проблемы психологии и педагогики в современном образовании* (pp. 176-177).
14. Атабаева, Н. Б. (2020). ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ АЛЬТРУИЗМА КАК НАЦИОНАЛЬНОЕ СВОЙСТВО У МОЛОДЁЖИ. In *ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ* (pp. 37-40).
15. Atabaeva, N. B. (2019). THE GENDER DIFFERENCES OF ALTRUISM BUILDING UP IN A PERSON. In *ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ* (pp. 168-172).
16. Абдуллаева, Д. У. (2021). Психокоррекция во взаимоотношениях матери и подростка. *Наука и образование сегодня*, (4 (63)), 114-115.
17. Ubaydullayevna, A. D. (2019). IMAGINATIONS OF MOTHER ABOUT WOMAN SOCIAL ROLES AS A FACTOR OF ATTITUDES TOWARDS

CHILDREN. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 7(12).

18. Абдуллаева, Д. У. (2018). ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ ДЕТЕЙ. In *Развитие интеллектуально-творческого потенциала молодежи: из прошлого в современность* (pp. 335-336).

19. Абдуллаева, Д. У., & Маткаримова, Н. Б. (2017). ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПСИХОЛОГА-ПЕДАГОГА В ИНФОРМАЦИОННОЙ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СИТУАЦИИ XXI ВЕКА. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (6-2), 127-130.

20. Абдуллаева, Д. У. (2016). Взаимодействие психолог-педагог: от парадигмы исследования к парадигме обеспечения. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (5-4), 11-13.

21. Абдуллаева, Д. У. (2016). СУЩНОСТИ И ЗАКОНОМЕРНОСТИ ПРОЦЕССА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (5-6), 64-66.

22. Махмудова, Д. А. (2017). ОСОБЕННОСТИ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ПРИ РАБОТЕ С ЖЕРТВАМИ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ. *Наука и мир*, 2(5), 96-97.

23. Махмудова, Д. А., & Зуфарова, М. Х. (2016). ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ПСИХОТЕРАПИИ ПРИ РЕАБИЛИТАЦИОННОЙ РАБОТЕ С ЖЕРТВАМИ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ. *Наука и мир*, 3(1), 130-132.

24. Махмудова, Д. А., & Зуфарова, М. Х. (2016). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С НЕВРОЗАМИ У ДЕТЕЙ. *Наука и мир*, 3(6), 41-42.

25. Эгамбердиева, Н. М., & Махмудова, Д. А. (2013). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОЩУЩЕНИЯ СЧАСТЬЯ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. *SCIENCE AND WORLD*, 77.

26. Махмудова, Д. А. (2013). ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С ЖЕРТВАМИ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ. *SCIENCE AND WORLD*, 116.

27. Kurbanova, F. K. (2022). METHODS OF DEVELOPING INTERCULTURAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN THE CONDITION OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 2022(2), 202-213.

28. Kurbanova, F. (2021). PECULIAR FEATURES OF ENGLISH AND UZBEK SPEECH ETIQUETTE. *Academic research in educational sciences*, 2(4), 1850-1855.
29. Kurbanova, F. K. (2020). LANGUAGE UNITS DENOTING CULTURAL FEATURES OF A NATION. *Academic research in educational sciences*, (3), 980-984.
30. Реджабаева, М. З., Махмудова, Д. А., & Газиханова, Ш. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОКАЗАНИЯ КОМПЛЕКСНОЙ ПОМОЩИ ОДАРЕННЫМ ДЕТЯМ.

